

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA “YENİ DÜNYA DÜZENİ” (THE NEW WORLD ORDER IN THE POST-COLD WAR ERA)

Abstract

This article aims to discuss the so-called “new world order” in the post-Cold War era. In this regard, the new international system after the Cold War, major trends in international politics and new threats to peace are talked about, in that order. Several concluding observations are also addressed in the end with respect to international cooperation and conflict.

Keywords: *New World Order, Post-Cold War Era, Ethnic Conflicts, Terrorism, Economic Competition.*

Özet

Bu makale, Soğuk Savaş sonrası dönemde “yeni dünya düzeni” hakkında genel bir değerlendirme yapmayı ve söz konusu “düzeni” tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda sırasıyla, Soğuk Savaş sonrasında şekillenen yeni uluslararası sistem, uluslararası arenadaki temel eğilimler ve barışa yönelik yeni tehditler irdelenmiştir. Makaleyi sonlandırırken, uluslararası işbirliği ve çatışma bağlamında dünyanın olası geleceğine ilişkin bir takım öngörülere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Dünya Düzeni, Soğuk-Savaş Sonrası Dönem, Etnik Çatışmalar, Terörizm, Ekonomik Rekabet.*

GİRİŞ

1990’ların başında Soğuk Savaş’ın bariz şekliyle sona ermesinin ardından dünya yeni bir şekil almaya başlamıştır. Soğuk Savaş dönemine damgasını vuran iki kutuplu uluslararası sistem son bulmuş, “yeni dünya düzeni” Batı dünyası ve onun lider gücü konumunda bulunan ABD önderliğinde yeniden yapılanmaya, ya da yapılandırılmaya başlanmıştır. Ancak bu yapılanma düzen olduğu kadar düzensizliği, istikrar unsurları yanı sıra istikrarsızlık girdilerini de beraberinde getirmiştir. Bir yandan uluslararası entegrasyon ve karşılıklı işbirliği trendi artarken, dolayısıyla devletler arası çatışma riski azalırken, diğer yandan yeni tehdit odakları ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş perdesinin kapandığı yaklaşık yirmi yıllık bir dönemin ardından bu makalenin amacı, Soğuk Savaş sonrası oluşan bu “yeni dünya düzeni” hakkında genel bir değerlendirme yapmak, söz konusu düzenin özelliklerini tartışmaktır. Bu kapsamda sırasıyla, yeni uluslararası sisteme ilişkin özellikler, uluslararası arenadaki ana eğilimler ve barışa yönelik yeni tehditler konuları irdelenecektir. Makaleyi sonlandırırken, uluslararası işbirliği ve çatışma bağlamında dünyanın olası geleceğine ilişkin bir takım öngörülere de yer verilecektir

SİSTEMSEL ÖZELLİKLER

Soğuk Savaş sonrası yapılan yeni dünya düzeninde her şeyden önce ideolojinin önemi azalmış, Doğu-Batı mücadelesi genel olarak ortadan kalkmış, buna paralel olarak uluslararası istikrar ve işbirliği potansiyeli artmıştır. Bugün hala Çin Halk Cumhuriyeti, Vietnam, Kuzey Kore, Küba, Moğolistan gibi ülkelerde komünist ya da sosyalist rejimler bulunmaktadır. Ancak Faruk Sönmezoğlu'nun da isabetle belirttiği gibi, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte komünizm, en azından şu an itibarıyla, bir siyasal sistem olarak model olma özelliğini yitirmiştir.¹

Soğuk Savaş sonrası şekillenen yeni uluslararası sistem hem hiyerarşik, hem de çok merkezli bir yapı arz etmektedir. Askeri-siyasi açıdan bakıldığında, uluslararası sistemde ABD'nin lider konumunun devam ettiği ve bu yüzden de hiyerarşik bir yapının hakim olduğu söylenebilir. Yakın tarihlerde Afganistan ve Irak örneklerinde olduğu gibi, ABD'nin ülkesinden çok uzaklarda operasyonlar yürütebilmesi ve genel olarak başarılı olması (en azından mevcut siyasal rejimleri değiştirebilme bağlamında), bunun en belirgin bir göstergesidir.

Ancak ekonomik-siyasi açıdan bakıldığında, uluslararası sistem daha ziyade çok merkezli bir görünüm sergilemektedir. ABD önemli bir ekonomik güç olmakla birlikte, tek büyük güç değildir. Avrupa Birliği (AB), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (APEC) gibi ekonomik güç odakları ile bu örgütlenmeler bünyesinde, ya da bunlardan bağımsız güç merkezleri bulunmaktadır. Nitekim 1990 Körfez Krizi ile 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası Afganistan ve Irak'a yönelik operasyonlarda ABD savaşın maliyetinin tamamını üstlenmemiş, bunu diğer koalisyon ortakları ile paylaşmaya yönelmiştir.

Bu çerçevede, günümüz uluslararası sistemi kısaca hiyerarşi ile çok merkezliliğin iç içe geçtiği bir yapı sergilemektedir. Bu yapı bünyesinde uluslararası sistem, ABD'nin yönlendirici liderliğinde bir güçlü devletler grubu tarafından belirlenmekte ya da en azından denetlenmektedir. Bu gruba ABD'nin yanı sıra, güç sahibi Avrupa Birliği ülkeleri (örneğin İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya), APEC ülkeleri (örneğin Çin Halk Cumhuriyeti) ve Rusya Federasyonu dahildir.

¹ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası* (İstanbul: Der Yayınları, 2006), s. 463.

TEMEL EĞİLİMLER

Soğuk Savaş sonrası dönemde güçlü devletler grubunun genel arzusu, mevcut statükonun devamından yanadır. Çünkü mevcut statüko, bu gruba giren ülkelerin genel faydasıdır. Bunun yanı sıra ideolojinin önemindeki azalma, Soğuk Savaş ortamında azalan işbirliğinden kaynaklanan potansiyel kayıplar, artan karşılıklı bağımlılık ve demokratikleşme eğilimi gibi etkenler, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte güçlü devletleri belirgin bir biçimde işbirliğine yönlendirmiştir. Buna paralel olarak, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel ya da global barışı tehdit eden etnik, dinsel ve diğer türden “sınır aşan” çatışmalar karşısında güçlü devletlerin işbirliği yaptıkları gözlenmektedir. Örneğin tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gündemine taşınan çatışmalar için sadece 13 barış gücü tesis edilebilmiş iken, bu sayı yalnızca 1988-1993 arası dönemde 20’yi bulmuştur.² Ağustos 2008 itibariyle ise toplam barış gücü sayısı 63’e ulaşmış olup, bunların 20’si halen dünyanın çeşitli bölgelerinde aktif olarak görev yapmaktadır.³

Soğuk Savaş sonrası dönemin bir başka belirgin özelliği, Doğu-Batı mücadelesinden Batı dünyasının ve onun temsil ettiği küresel kapitalist sistemin zaferle çıkmasıdır. Bu zafer, Batı dünyasının genişleme, ya da en azından etki alanını genişletme sonucunu da beraberinde getirmiştir. ABD belirgin bir biçimde Latin Amerika, Orta Doğu ve Uzak Doğu’da etki alanını genişletmektedir. Hatta Rusya’nın engelleme çabalarına rağmen, Kafkaslar ve Güney Asya’ya dahi girmiştir. Nitekim anılan bölgelerde özellikle enerji kaynakları üzerine, Rusya, İran, Ermenistan üçlüsüne karşı, ABD, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna saflaşması dikkat çekmektedir.⁴

Öte yandan NATO da Doğu Avrupa’ya doğru genişleme eğilimine girmiştir. Rusya önceleri buna karşı çıkmış ve Bağımsız Devletler Topluluğu’nu bir savunma örgütüne dönüştürme, AKKA’ya (Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması-1990) uymama, START’ı (Stratejik Silahlarda İndirim Antlaşması-1991,1993) onaylamama gibi tehditlerde bulunmuşsa da, sonradan Barış İçin Ortaklık (*Partnership for Peace*) projesi çerçevesinde bir takım tavizler verilerek ikna edilmiştir.⁵ Rusya engeli aşıldıktan sonra, 1999 yılında Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti NATO’ya dahil olmuşlardır. 2004 yılında ise Litvanya, Letonya, Estonya, Bulgaristan, Romanya, Slovenya ve Slovakya örgüte üye olmuşlardır. Ayrıca Makedonya, Arnavutluk, Hırvatistan ve Azerbaycan da üye olma yolunda bekleyen aday ülkelerdir.

² Muzaffer Ercan Yılmaz, “UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era” (*International Journal on World Peace*, Vol. 12, No. 2, 2005), s. 15-18.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.un.org.peace> (05.08.2008).

⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası* (İstanbul, Der Yayınları, 2006), s. 708-709.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. United States Department of State, *Partnership for Peace* (Washington, D.C., 2000).

NATO, aynı zamanda, fonksiyonu açısından da büyük değişime uğramıştır. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu'nun dağılması üzerine NATO aslında kuruluş amacını yitirmiştir. Üye devletler bir süre NATO'yu lağvedip etmeme konusunda tereddüt yaşadıkdan sonra devam etmesine karar vermişler, ancak yeni duruma da adapte etmeye çalışmışlardır. Uzun süren görüşme ve tartışmaların ardından NATO birliğine yönelik yeni tehdit odakları, örgütün 1999 yılındaki Washington, D.C. zirvesinde netlik kazanmıştır. Yeni üye devletler olarak Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin de katıldığı bu zirvede, "yeni stratejik konsept" (*new strategical concept*) kabul edilerek, Avrupa güvenliğini riske eden unsurlar, etnik ve/veya dinsel çatışmalar, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, örgütlü suçlar, yaygın insan hakları ihlalleri ve terörizm olarak belirlenmiştir. Örgütün bu risk unsurlarına karşı duyarlı hale getirilmesi, bunlarla etkin mücadele etmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede gerekirse örgüt yapısının da modifiye edilmesi öngörülmüştür.⁶

Benzer biçimde Avrupa Topluluğu da Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa Birliği'ne dönüşerek (1991 Maastricht Antlaşması ile) Doğu Avrupa'ya doğu genişleme sürecine girmiştir. Bu çerçevede, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'yı kapsayan 1994 yılındaki genişlemenin ardından, 2004 yılında Litvanya, Letonya, Estonya, Slovenya, Slovakya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Malta ve Kıbrıs (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) örgüte dahil olmuşlardır. 2007 yılı başında ise Bulgaristan ve Romanya üye olarak örgüte girmişlerdir.

Hem NATO, hem de Avrupa Birliği genişlemesi eski Doğu Bloğu'nu markaja almış, Rusya'nın etki alanını sınırlandırmıştır. Rusya, özellikle NATO genişlemesine direnmişse de, gelişmeleri engelleyememiş, durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Ancak Batı'nın bu denli Rus etki alanına girmesi, hatta ABD'nin Rusya'nın "yakın çevresine", yani Kafkaslar ve Güney Asya'ya kadar el atması, Rusya nezdinde ciddi bir rahatsızlığa yol açmıştır. Bugün iki güç arasında büyük bir çatışma ortamı gözükmesine de, bu rahatsızlık Rus-Amerikan ilişkileri açısından bir risk unsurudur ve kendini nasıl manifesto edeceğini daha çok zaman gösterecektir. Fakat Rusya'nın kendini çok sıkışmış hissetmesi durumunda ikili rekabetin bir çatışmaya dönüşme olasılığı vardır.

Genel olarak Batı dünyasının ve onun temsil ettiği kapitalist sistemin genişlemesinin küresel etkisi ise, hem istikrar hem de istikrarsızlık şeklinde kendini göstermiştir. Bir yandan ABD'nin artan hegemon gücü, Batılı örgütlerin genişlemesi ve nicel olarak çoğalması uluslararası anarşiyi azaltarak uluslararası istikrarı pekiştirmiştir. Bu, özellikle Batı dünyasının kendi içinde geçerli bir genellemedir. Ancak diğer yandan da, Batı dünyasına yönelik bir tepkiyi beraberinde getirmiştir. Bu tepki, daha ziyade az gelişmiş veya gelişmekte

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Moens (Ed.), *NATO and European Security: Alliance Politics From the End of the Cold War to the Age of Terrorism* (Westport, Conn.: Praeger, 2003).

olan ülkeler ile İslam coğrafyasında yoğunlaşmaktadır. Söz konusu tepki, hem Batı'nın hegemon gücüne ve bu güç sayesinde yayılan Batı değerlerine, hem de Batı'nın ekonomik üstünlüğüne karşı bir isyanı simgelemektedir. Ancak burada önemli olan nokta, Batı'ya yönelik tepkilerin dağınık, çok motifli ve örgütsüz bir yapıya sahip olduğu gerçeğidir. Bu nedenle, en azından şu an itibarıyla bu tepkiler Batı üstünlüğüne ciddi bir muhalefet oluşturmaktan uzak gözükmektedir. Batıya yönelik tepkiler zaman zaman kendini çatışma şeklinde gösterebilmekte, fakat Batılı güçlerle muhalifleri arasında ciddi bir güç asimetrisi bulunduğundan, çatışma sonrası Batı üstünlüğü yeniden tescil edilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde insan hakları, büyük ölçüde siyasal yönetimlerin meşruiyet ölçütü olmaya başlamıştır. Dahası, genel anlamda artan uluslararası işbirliğine paralel olarak, insan haklarının kapsamı temel hak ve özgürlükler boyutunun ötesine taşmış, giderek belirginleşen bir sosyo-ekonomik boyut da kazanmıştır. Bu çerçevede, artan ölçüde iletişim, ulaşım, finans, seyahat, çevre ve hatta ciddi düzeyde ekonomik sorunların dahi insan hakları kapsamında düzenlenmeye başlandığı gözlenmektedir. “Birinci kuşak haklar” olarak bilinen kişisel ve siyasal haklar ile “ikinci kuşak haklar” olarak kabul edilen ekonomik, toplumsal ve kültürel haklara ilaveten, barış, kalkınma ve çevre hakları, “üçüncü kuşak haklar” olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde insan haklarının kapsamını genişletme eğilimindedir. Özellikle gelişmekte olan “güney” ülkelerinin gelişmiş “kuzey” ülkelere karşı ileri sürdükleri üçüncü kuşak haklar, tartışmalı ve muğlak içeriklerine rağmen, genel anlamda insan hakları konusunda global duyarlılığı artırma fonksiyonu üstlenmiştir.

Kapsamının genişlemesinin yanı sıra, Soğuk Savaş sonrasında insan haklarının yaşama geçirilmesi noktasında da uluslararası duyarlılığın arttığı gözlenmektedir. Özellikle bireylerin temel haklarını ilgilendiren kişisel ve siyasal haklar konusunda bölgesel ve global düzeyde etkin denetim mekanizmaları geliştirilmiştir, geliştirilmektedir. Bunun ötesinde, klasik uluslararası hukukun aksine, temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmelerin, usulüne uygun olarak yürürlüğe girdikten sonra imzacısı olmayan devletlere karşı dahi ileri sürülebileceği anlayışı giderek kabul görmektedir.⁷

Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde yaygın insan hakları ihlallerinin ve savaş suçlarının uluslararası suçlar kapsamında değerlendirildiği ve etkin bir biçimde cezalandırıldığı gözlenmektedir. Örneğin 1992 başlarında patlak veren Bosna-Hersek çatışmaları tüm şiddetiyle devam ederken, 1993 yılında 827 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuş, yine 1994 yılında Ruanda'daki soykırımın ardından, 955 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi tesis edilmiştir. Bu konuda en radikal sayılabilecek

⁷ Uluslararası hukukun bu yöndeki trendi üzerine, bkz. Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası* (İstanbul, Der Yayınları, 2006), s. 20-21.

gelişme ise, 17 Temmuz 1998 tarihinde sürekli bir mahkeme niteliğinde olan Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması olmuştur. Bu mahkeme ile savaş suçları ve insanlığa karşı işlenmiş suçların sistemli bir biçimde cezalandırılması amaçlanmıştır.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, insan haklarının evrensel düzeyde kabulü konusunda bir takım sorunlarla karşılaşmıştır, karşılaşmaktadır. Her şeyden önce bazı uluslar insan haklarının Batılı toplumlarca tanımlanan çerçevesine ve evrensellik iddiasına kuşkuyla bakmaktadırlar. “Kültürel görecelik” tezini destekleyen bu uluslara göre evrensel değil ancak yerel nitelikte, yerel kültürle ilintili insan haklarından bahsedilebilir.⁸ Bunun ötesinde kimi Üçüncü Dünya ülkeleri ile çoğunluğu İslam coğrafyasında toplanan bazı ülkeler, insan haklarını Batılı ülkelerin kendi içişlerine bir müdahale aracı olarak kullandıklarını öne sürmekte ve bu durumu adeta “yeni sömürgecilik” gibi algılamaktadırlar.⁹

Ancak tüm bu eleştirilere rağmen, yine de insan haklarının Soğuk Savaş sonrası dönemde sadece norm düzeyinde değil, bunun ötesinde kültürel olarak da yerleşmeye başladığını, norm düzeyinde muğlaklık taşısa da, anlayış itibariyle global ölçekte değer kazandığını ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda, genel olarak, savaş karşıtı bir dünya kamuoyunun ortaya çıktığını, savaşın, politik kaygıların ötesinde, insan hakları perspektifinden de değerlendirilmeye başlandığını söylemek mümkündür.

YENİ TEHDİTLER

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle barış ve uluslararası işbirliği trendi artmakla birlikte, “yeni dünya düzeni” bir takım yeni tehditlerden de uzak kalamamıştır.

Öncelikle Soğuk Savaş sonrasında dünya devletlerinin kontrol etmekte zorlandıkları ciddi bir sorun -aynı zamanda Batı üstünlüğü ve küresel kapitalist sisteme muhalefet odağı- terörizmdir. Terörizmin belli bir vatanının olmaması, teröristlerin cephe savaşı yürütmemeleri ve terör örgütlerinin illegal olarak çoğu kez uluslararası düzeyde faaliyet göstermeleri, terörle mücadeleyi büyük ölçüde güçleştirmektedir. ABD’de Clinton sonrası dönemde iktidara gelen “Yeni Muhafazakarlar” (George W. Bush ve ekibi) 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında en sorunlu düşman olarak terörizmi ilan etseler ve önümüzdeki yüzyılın terörle savaş yüzyılı olacağını vurgulasalar da, bu alandaki yetenekleri sınırlı kalmıştır. ABD önderliğindeki Batılı hegemon güçlerin tek yapabildikleri, terörizme destek veren veya verdiği iddia edilen ülkelere yaptırımlar uygulamak, hatta Afganistan ve Irak örneklerinde olduğu gibi kimi zaman “suçlu” gördükleri yönetimleri, uluslararası meşruiyeti tartışmalı olmakla birlikte, iş başından uzaklaştırmaktır. Ancak çok boyutlu, kompleks bir sorun olan terörizmi yalnızca bu şekilde

⁸ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası* (İstanbul: Der Yayınları, 2006), s. 477-478.

⁹ Jack Donnelly, *Universal Human Rights in Theory and Practice*, Second Edition (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997), s. 57-73.

kontrol etmek pek mümkün gözükmemektedir. Üstelik başta ABD olmak üzere Batılı güçlerin “terörizmi ezme” politikaları, sorunu daha da alevlendiren, terör örgütlerinin illegal düzeyde daha da güçlenmelerine yol açan bir sonuç da doğurabilmektedir. Terörizmin önlenmesi konusunda artan devletler arası işbirliğine rağmen, bu sorunun yarattığı ciddi tehdit yakın gelecekte de devam edecek gözükmemektedir.

Soğuk Savaş sonrası döneme damgasını vuran bir diğer tehlikeli gelişme de, çoğu devlet sınırları içerisinde gerçekleşen etnik çatışmalardır. Söz konusu çatışmalar daha 19. yüzyıl başlarından itibaren yayılan milliyetçilik akımlarına paralel olarak tarihsel açıdan zaman zaman yaşanmış olmakla birlikte, özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın ardından hız kazanmış, Soğuk Savaş sonrasında ise, eski Sovyetler Birliği, Yugoslavya gibi “modern çağ imparatorluklarının” dağılmasının da etkisiyle sayıları hızla artarak günümüzde bölgesel ve global barışı tehdit eder bir hale gelmiştir. Nitekim Birleşmiş Milletler verilerine bakıldığında, Soğuk Savaş sonrası dönemde Birleşmiş Milletler barış güçlerinin müdahalede bulunduğu açık uluslararası çatışma sayısı yalnızca 3 iken, bu sayının etnik çatışmalar için bugün itibariyle 44 olduğu görülmektedir.¹⁰ Yine yakın yıllarda yapılan bir araştırma, 2002 tarihi itibariyle çoğunluğu Afrika kıtasında olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde birbirleriyle çatışma halinde bulunan 275 etnik grup olduğunu ortaya koymaktadır.¹¹

Bu ürkütücü trende rağmen, etnik kökenli çatışmalarla mücadele konusunda uluslararası toplumun pek hazırlıklı olduğu da söylenemez. Çünkü başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, majör uluslararası ve bölgesel örgütler tarihsel olarak barışın en büyük tehlike kaynağını oluşturan uluslararası çatışmaları önlemek amacıyla dizayn edilmişlerdir. Bu nedenle etnik çatışmalarda konuşlandırılan Birleşmiş Milletler barış güçlerinin dahi, Birleşmiş Milletler Şartı’nın barışçıl çözümleri öngören 6. bölümüne göre mi, yoksa barışın bozulması halinde uluslararası güç kullanımı öngören 7. bölümüne göre mi tesis edilecekleri tartışma konusu olmuştur.¹² Öte yandan, bu çatışmaların genellikle devlet sınırları dahilinde meydana gelmeleri gerçeği, konunun öncelikle bir iç hukuk sorunu olarak değerlendirilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu yüzden uluslararası toplum, söz konusu çatışmalar ciddi bir biçimde tırmanmadıkça müdahalede bulunma konusunda gönülsüz davranmıştır. Ayrıca başta ABD olmak üzere güç sahibi ülkeler, çıkarları doğrudan tehdit edilmediği sürece, askeri ve maddi kayıplardan kaçınmak için sınır içi çatışmalardan uzak durmayı tercih etmişlerdir.¹³

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için, bkz. www.un.org (25.08.2008).

¹¹ Ted R. Gurr and John Davies, “Dynamics and Management of Ethnopolitical Conflicts”, *Second Track/Citizen’s Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict*, John Davies and Edy Kaufman (Eds.) (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2002), s. 31.

¹² Muzaffer E. Yılmaz, “UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era” (*International Journal on World Peace*, Vol. 12, No. 2, 2005), s. 15.

¹³ Bu bağlamda, ABD’nin hangi (sınırlı) koşullarda BM barış gücü operasyonlarına katılabileceğine dair PDD-25 (Presidential Decision Directive-25) örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için, bkz. *The Clinton*

Ancak tehlike boyutları giderek artan sınır içi etnik çatışmaların önlenmeleri ve halen devam edenlerin de çözüme kavuşturulmaları, günümüzün hızla globalleşen dünyasında bir zorunluluk olarak kendini göstermektedir. Çünkü her ne kadar yerel düzeyde cereyan etseler de, bir yandan artan uluslararası bağımlılık, diğer yandan değişik dış destekler nedeniyle sınır içi çatışmalar hızla uluslararası bir düzeye tırmanabilmektedir. Anılan sorunlarla etkin mücadele ise, her şeyden önce bu çatışmaların doğru analiz edilmelerini ve bu yönde etkin bir uluslararası işbirliğini gerekli kılmaktadır.¹⁴

Fakat bu noktada karşılaşılan temel güçlüklerden biri, devletlerin birbirlerine yönelik olarak etnik şiddet eylemlerini zaman zaman desteklemeleri, bu kanalla istedikleri etkiyi sağlamaya çalışmalarıdır. Etnik çatışmaların ardında doğrudan veya dolaylı bir devlet desteği bulunmaması, ancak çok nadiren görülen bir durumdur.

Çatışma içerisinde bulunan etnik gruplara verilen dış desteğin değişik nedenleri vardır. Kimi zaman bu gruplarla olan bir soy ya da kan bağı, verilen desteğin ana bir nedenini oluşturabilmektedir. Kıbrıs uyuşmazlığına ilişkin olarak Türkiye'nin Kıbrıs Türklerini, Yunanistan'ın Kıbrıs Rumlarını; yine Dağlık Karabağ bölgesindeki Ermeni-Azeri çatışmasında Ermenistan'ın Ermenileri, Azerbaycan'ın ise Azerileri desteklemesi örneklerinde olduğu gibi.

Kimi zaman dış destek, çatışan bir etnik grubun arkasında yer alan devlet ya da devletlerle hesaplaşmak ve onları zayıflatmak amacıyla kullanılabilir. Yani perde arkasında asıl olan, büyük güçlerin çatışması ve bu yönde verilen güç mücadelelerdir. Gerçekte, çatışma içerisindeki etnik grupların birbirlerine rakip güçlerce desteklenmeleri, bu tür çatışmalar için genellikle en trajik ve talihsiz durumdur. Çünkü böylesi bir durumda, dış güçler aralarında bir anlaşmaya varmadıkları sürece, yerel çatışmaların barışçıl bir sonla bitmesi çok zor, hatta imkansızdır. Çatışan taraflar uzlaşmaya varmak isteseler dahi, dış müdahaleler onları bu yönde engeller ve çatışmayı devam ettirecek yönetimleri işbaşına getirir. Çoğu zaman süpergüç mücadelelerinin yansımaları olarak kendini gösteren bu çatışmalar, Soğuk Savaş döneminde, özellikle Hindicini bölgesinde yaygın olarak yaşanmıştır. Bugün de benzer çatışmalar, benzer nedenler temelinde devam etmektedir. Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasında Batı'ya yaklaşan Gürcistan'a karşı Abhazları, Azerbaycan'a karşı Ermenileri desteklemesi örneklerinde olduğu gibi.

Kimi zaman etnik gruplar, çatışan devletler tarafından rakiplerini zayıflatmak amacıyla kullanılabilirler. 1980-1988 İran-İrak savaşında ve Soğuk Savaş sonrasında İran ve

Administration's Policy on Reforming Multilateral Peace Operations (Washington, DC: US Department of US Publication 10161, May 1994).

¹⁴ Bkz. Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Sınır İçi Etnik Çatışmalar" (*Uluslararası Hukuk ve Politika*, No. 6, 2006), s. 17-30.

Irak'ın rakip tarafın topraklarında yaşayan Kürt azınlığı merkezi yönetime karşı kışkırtmaları örneğinde olduğu gibi.

Kimi zaman devletler açıkça sıcak bir çatışma içerisinde olmayabilirler, ancak aralarında tam bir barış hali de bulunmayabilir. Dolayısıyla karşı tarafa yönelik derin güvenlik endişeleri taşıyan, birbirlerini potansiyel düşman olarak gören devletler de, rakiplerinin gücünü kontrol altında tutmak, onların güç kazanarak güç dengesinin aleyhlerine bozulmasını engellemek amacıyla, rakiplerinin topraklarında yaşayan azınlıkları merkezi otoriteye karşı kışkırtabilirler. Güvenlikleri açısından Türkiye'nin güçlenmesinden kaygı duyan Yunanistan, Suriye, Ermenistan ve İran gibi ülkelerin Türkiye'de yaşayan ayrılıkçı Kürt azınlığı desteklemeleri örneğinde olduğu gibi.

Kimi zaman çatışan gruplara verilen dış desteğin bir nedeni de emperyalist kaygılardır. Azınlık gruplarının yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin doğal kaynaklar bakımından zenginliği, genellikle emperyalist devletlerin "iştahını kabartır" ve sonunda kendi etki alanlarına girecekleri beklentisiyle azınlıkları merkezi otoriteye karşı kışkırtabilirler. ABD'nin Irak'ı işgal sürecince Kürtleri Saddam yönetimine karşı kullanması, ya da Avustralya'nın Endonezya'dan 2002 yılında bağımsızlığını kazanan Doğu Timurları bağımsızlık sürecinde desteklemesi örneklerinde olduğu gibi.¹⁵

Kimi zaman da tüm bu etkenler birbirleriyle sıkı ilişki halinde devletlerin dış politikalarına entegre olabilir. Nitekim gerçekte siyasal açıdan aktif etnik gruplara verilen dış destek nadiren tek boyutludur. Bu tür desteklerde genellikle etkileşim halinde olan birden fazla neden söz konusudur.

Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemi gerçeği şudur ki, artan uluslararası işbirliğine rağmen, uluslararası anarşik yapı son tahlilde devletleri öz varlıklarını korumak için bir güç mücadelesi ve rekabet içinde tutmaya devam etmektedir. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, etnik çatışmalar, kendi iç dinamikleri de bulunmakla birlikte, çoğu zaman işte bu güç mücadelesinin bir yansıması olarak ortaya çıkmakta ya da devam etmektedirler. Bu yüzden devletler arasında daha sıkı entegrasyonlar ortaya çıkmadıkça, yani uluslararası sistemin anarşik yapısı Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin de ötesinde azaltılmadıkça, etnik çatışmaların ortaya koyduğu tehdit gelecekte de devam edecek gözükmektedir.

Nihayet Soğuk Savaş sonrası dönemde Doğu-Batı çatışma eksenini, daha ziyade Kuzey-Güney mücadelesine kayma eğilimi sergilemiştir. Kimi sayısal değerlendirmelere göre (mutlak olmamakla birlikte), dünya nüfusunun %16'sını oluşturan en zengin 29 ülke dünya kaynaklarının %80'ine sahipken, dünya nüfusunun %20'sini oluşturan en az gelişmiş 40 ülke,

¹⁵ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Etnik Çatışmalar* (Ankara: Nobel, 2007), s. 37-40.

tüm kaynakların %2'sinden daha az bir orana sahiptir.¹⁶ Bu bariz dengesizlik yapısal şiddete (*structural violence*¹⁷) zemin hazırlamakta, hatta kimi zaman açık çatışmalara yol açmaktadır.

Az gelişmiş ülke koşullarının olumsuzluğu karşısında, temel sorunları tartışmak üzere bir “Kuzey-Güney diyalogu” oluşturma yönünde, daha Soğuk Savaş yıllarında bazı girişimler gerçekleştirilmiştir. Örneğin, 18 Aralık 1975 tarihinde Paris’te toplanan Uluslararası Ekonomik İşbirliği Konferansı’nda az gelişmiş ülke sorunları ele alınmış, bu girişimin ardından 1977 ve 1981 yıllarında Kuzey-Güney diyalogu toplantıları yapılmıştır. Hatta 1981 yılında yine Paris’te bir “Kuzey-Güney zirvesi” dahi yapılmıştır.

Ancak Soğuk Savaş döneminde az gelişmiş Güney ülkelerinin şikayetleri ve kalkınma talepleri, ideolojik Doğu-Batı çekişmesinin gölgesinde kalmıştır. Aynı zamanda Güney ülkelerinin ekonomik ve siyasal zayıflıkları, gelişmiş ülkelere olan bağımlılıkları, bu ülkelerin sayıları oranında dünya siyasetinde bir güç odağı olmalarını engellemiştir. Dolayısıyla Kuzey-Güney diyalogu toplantıları, tüm iyi niyet çabalarına rağmen, bir tartışma zemini olmanın ötesine geçememiştir.

Buna karşın Soğuk Savaş sonrasında şekillenen uluslararası sistem, Kuzey-Güney diyalogunu daha anlamlı kılmaya yönünde bazı olumlu unsurlar içermiştir. Yeni dünya düzeninde ideolojinin öneminin azalması, az gelişmiş ülke sorunlarının daha net duyulmasına ve yankı bulmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra, ülkeler arasında her geçen gün daha da artan karşılıklı bağımlılık, Güneydeki sorunların Kuzeye sıçrama endişesi çerçevesinde Güneyin sorunlarını daha az göz ardı edilebilir hale getirmiştir.

Fakat diğer yandan da Soğuk Savaş’tan küresel kapitalist sistemin başarıyla çıkması kapitalist değerlerin yayılmasına ivme kazandırmış ve Güneyin çıkarlarına uygun olmayan bir biçimde sermaye hareketliliğini artırmıştır. “Para parayı çeker” söylemini doğrularcasına yatırımlar yine ağırlıklı olarak Kuzey ülkelerinde toplanmış, Güney ülkeleri piyasa değeri bir hayli dalgalı hammadde üreticisi olma konumundan sıyrılamamışlardır. Üstelik yatırımların “çoğaltan etkisi” yüzünden hammadde işleyen gelişmiş ülkeler giderek daha da zenginleşmişlerdir.¹⁸ Sayıları oldukça kabarık olmalarına rağmen (dünya ülkelerinin yaklaşık ¾’ü), Güney ülkelerinin gerek kendi içlerindeki ve gerekse kendi aralarındaki çatışmalar, gelişmiş ülkelere olan borç ve diğer alanlardaki bağımlılıkları, bu ülkelerin Kuzeye karşı

¹⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş* (İstanbul: Der Yayınları, 2005), s. 77.

¹⁷ Johan Galtung tarafından literatüre kazandırılan “yapısal şiddet” terimi, fiziksel şiddet olmasa dahi toplumlar ya da insanlar arası derin sosyo-ekonomik farklılıklara işaret eden, yoksul kesimlerin yaşam kalitesi düşüklüğü nedeniyle adeta görünmez bir şiddete maruz kaldıklarını ifade eden bir konsepttir. Galtung’a göre yapısal şiddet ortamında tam bir barıştan, yani pozitif barış halinden söz edilemez. Ayrıca yapısal şiddet çoğu zaman fiziksel şiddete de zemin hazırlar ya da fiziksel şiddetin çıkışını tetikler. Ayrıntılı bilgi için, bkz. Johan Galtung, *Human Rights in Another Key* (Cambridge, MA: Polity Press, 1994); Johan Galtung, *Peace by Peaceful Means* (Sterling, VA: Pluto Press, 2004).

¹⁸ Bu konuda bkz. Frank Conner, *The South Under Siege* (Newnan, Georgia: Colland Publishing Company, 2000).

anlamli, etkili örgütlenmeler oluşturmalarını da engellemiştir. Zaman içerisinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir dağılımı büyük bir olasılıkla bugünkünden daha iyi bir duruma doğru evrilecektir. Ama bu, derin-köklü ekonomik eşitsizliği ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Bu yüzden Kuzey-Güney çatışması gelecekte de devam edecek gözükmektedir.

DÜNYANIN -OLASI- GELECEĞİ VE SONUÇ

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler ışığında, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası arenada barışa yönelik yeni tehdit odaklarının ortaya çıktığını, ya da bunların ideolojik çekişmelerin ortadan kalkmasıyla daha belirgin bir hale geldiklerini, ancak yine de artan uluslararası işbirliği ve karşılıklı bağımlılığın, yaygınlaşan demokratikleşme/insan hakları çabalarının genel olarak çatışma riskini azalttığını, dolayısıyla barış potansiyelini artırdığını ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte, uluslararası ilişkilerin sistemsel dinamikleri çerçevesinde, geniş çaplı bir çatışma ya da savaş durumunun artık tamamen ortadan kalktığını iddia etmek mümkün değildir. Şöyle ki:

Öncelikle uluslararası ilişkilere ilişkin şu anki genel istikrarlı tablo, başta ABD olmak üzere hegemon güçlerin bu durumu devam ettirme arzularına endekslidir. Bu yüzden de kırılığandır. Bugün için işbirliği eğilimi hakim eğilim olabilir, ama yarın bunun böyle devam edeceğini kimse garanti edemez. Neticede sistemsel açıdan uluslararası anarşi durumu son tahlilde varlığını devam ettirmektedir. Birleşmiş Milletler her ne kadar Soğuk Savaş sonrası dönemde etkinliğini artırsa da, uluslararası anarşiyi ortadan kaldırma potansiyeline sahip bir örgütlenme değildir. Çünkü bu örgüt, uluslar üstü değil, uluslararası bir örgüttür ve etkinliği Güvenlik Konseyi üyelerinin, özellikle daimi üyelerin, işbirliği yapmalarına bağlıdır. Bilindiği üzere 15 üyeli Güvenlik Konseyi'nden bir karar çıkabilmesi için daimi üyelerin veto hakkını kullanmamaları ve toplam 9 olumlu oya ulaşılması gerekmektedir. Bu da her ciddi sorunda mümkün olmamaktadır.

Öte yandan uluslararası sistem giderek bir çok merkezliliğe, başka bir ifadeyle çok kutupluluğa doğru evrilme eğilimindedir. Bugün ABD askeri-siyasi anlamda hakim hegemon güç gibi gözükse de, ekonomik kapasitesi yüksek Almanya, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya gibi diğer bazı güçler sistem içerisinde sivrilmeye devam etmektedirler. Ekonomik güç, askeri-siyasi güce kolayca dönüşme potansiyeline sahip bulunduğu için, gelecekte ABD'nin hegemon gücünün sarsılması, uluslararası sistemin ekonomik anlamda olduğu kadar, askeri-siyasi anlamda da bir çok merkezli yapıya dönüşmesi büyük olasılık dahilindedir.

Ancak bu olası çok merkezli yapı, meşruiyeti tartışmalı olsa da, hegemon gücün sağladığı stabiliteyi bozma ve uluslararası sistemi daha çatışmaya açık bir hale getirme

eğilimindedir. Çünkü sistem içerisinde güçleri yaklaşık eşit olan aktör sayısının artması, bunlar arasında pek çok konuda uyum sorununun doğması anlamına gelecektir. Böylece çatışma potansiyeli artabilecek, majör güçler arası bir çatışma ise globalleşmenin etkisiyle tüm dünyaya sıçrayabilecektir.

Yine Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası hukuk etkinliğini artırmakla birlikte, aslında yakından bakıldığında bu durumun da anılan döneme ilişkin sistemdeki büyük güçler arası işbirliği trendinden kaynaklandığı görülmektedir. İç hukukun aksine uluslararası hukuk merkezi bir otorite ürünü olmadığından, devamlılığı da bu güçlerin dayanışma içerisinde olma eğilimlerine bağlıdır. Ancak hegemon bir gücün farklı yorumlaması halinde, uluslararası hukukun bizatihi bu gücü frenleme yetkisi söz konusu değildir. Örneğin ABD 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Afganistan ve Irak'a girerken, uluslararası hukukça meşruiyeti oldukça tartışmalı "beklenen saldırıya karşı meşru müdafaa" (*anticipatory self-defense*) hakkını kullandığını iddia etmiştir. Açık saldırı karşısında meşru müdafaa hakkı uluslararası hukukça tanınmış bir haktır ve bu konuda devletler arasında herhangi bir anlaşmazlık söz konusu değildir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. maddesi de tartışma götürmez bir biçimde devletlere bu hakkı tanımıştır. Fakat diğer yandan beklenen bir saldırının sınırlarını çizmek olanaklı olamayacağından, meşru müdafaa hakkını böyle bir iddiaya dayandırmak uluslararası hukuk açısından oldukça tartışmalı bir durum doğurmaktadır. Hatta açık saldırı gerçekleşmediği, ya da henüz gerçekleşmediği için yasal sayılmaması hukuk mantığına daha uygun düşen bir bakış açıdır. Ancak ABD böyle bir yorum yaptığında, ki yapmıştır, onu durduracak etkin bir uluslararası güç ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla uluslararası hukukun hegemon bir gücü, ya da güçleri, sınırlayıcı etkisi son tahlilde halen sınırlı bulunmaktadır.

Bununla birlikte hegemon güçlerin dahi yukarıda değinilen sınır içi etnik çatışmalar ve terörizm gibi Soğuk Savaş sonrası döneme damgasını vuran yeni tehditler karşısındaki yetenekleri sınırlı kalmıştır. Hegemon güçler arası uzlaşma uluslararası çatışmaları azaltıcı bir etki yapabilir, ama terörizm veya etnik çatışmaların dinamikleri kimi zaman bu uzlaşmadan bağımsızdır. Dahası, yukarıda bahsedildiği gibi, söz konusu sorunlar bizzat hegemon güçler arası çekişme ya da rekabetten de kaynaklanabilmektedir.

Öte yandan karşılıklı bağımlılığın pek çok alanda devletler ve toplumlar düzeyinde işbirliğini artırdığı bir gerçektir. Ancak çatışma bağlamında buradaki kritik nokta, bu artan bağımlılığın niteliği, daha açık bir ifadeyle, simetrik olup olmadığıdır. Karşılıklı bağımlılığın yaklaşık olarak simetrik olması durumunda, yani maliyet ve kazançların taraflar arasında göreceli olarak adil bölüşülmesi halinde, bunun tarafları barış ve uyuma yönlendirebileceği söylenebilir. Fakat aksi durumda adil olmayan bir bölüşüm, tarafları daha fazla çatışma içerisine sürükleyebilir. Bugünkü genel realite, pek çok durumda uluslararası karşılıklı bağımlılığın daha ziyade asimetrik bir görünüm sergilediği, gelişmiş Kuzey ülkelerinin

az gelişmiş Güney ülkelerini ekonomik kıskaç altına aldığı ve sömürdüğü şeklindedir. Yukarıda değinildiği üzere, Kuzey-Güney çatışmasının temelinde de bu sorun yatmaktadır.

Yine globalleşme rüzgarları eşliğinde Batı değerlerinin giderek artan ölçüde dünyaya yayılması beklenmelidir. Bu, bir yandan Batı dünyasının üstünlüğünü tescil edici bir etki yapmakta, ancak diğer yandan da Batı değerlerine karşı bir tepkinin oluşmasına yol açmaktadır. Bu tepki, şu an itibarıyla özellikle İslam coğrafyasında yoğunluk kazanmış görünmektedir. Gelecekte belki Samuel P. Huntington'un iddia ettiği gibi bir medeniyetler çatışması (*clash of civilizations*) yaşanmayacaktır, ancak değerler üzerine çatışmalar ve onun beslediği terörist faaliyetler dünyayı tam anlamıyla bir barış atmosferinden de uzak tutacak gözükmektedir.

Nihayet Soğuk Savaş sonrası dönemde, realist düşüncenin alçak politika (*low politics*) olarak tanımladığı sosyo-ekonomik konular, askeri-güvenlik sorunlarına (*high politics*) oranla genel olarak daha dominant hale gelme eğilimindedir. Bu nedenle askeri anlamda bir savaş trendi azalmakla birlikte, gelecek "savaşların" daha ziyade ekonomik nitelikte olacağını, özellikle su ve enerji kaynakları üzerine mücadelenin önümüzdeki yüzyıla damgasını vuracağını öngörmek mümkündür. Aynı zamanda, bir yandan çevresel baskılar ve onun yarattığı kaynak daralması ile diğer yandan artan nüfusun ortaya koyduğu derinleşen oransızlık, ister istemez uluslararası aktörler arasında kıt kaynaklar üzerine rekabeti yoğunlaştıracaktır.

Sonuç itibarıyla, tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında, 21. yüzyılda savaşın bir uluslararası politika opsiyonu olarak ortadan kalktığını iddia etmek olası gözükmemektedir. Ancak savaş, Soğuk Savaş sonrası koşullarında belirgin bir biçimde şekil değiştirmiştir. Günümüzde barışın temel tehdit kaynakları uluslararası çatışmalar değil ama, ulusların kontrol edemedikleri -veya tam anlamıyla kontrol edemedikleri- diğer majör sorunlardır. Yukarıda irdelendiği üzere bunların başında terörizm, etnik çatışmalar ve şiddeti artan ekonomik rekabet gelmektedir. Geleceğin nasıl bir dünya getireceği, yeniden büyük çaplı çatışmaların yaşanıp yaşanmayacağı, ulusların bu sorunlarla etkin mücadele edebilme kapasitelerine bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

CONNER, F. (2000), *The South Under Siege*, Newnan, Georgia: Colland Publishing Company.

DONNELLY, J. (1997), *Universal Human Rights in Theory and Practice*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

GALTUNG, J. (1994), *Human Rights in Another Key*, Cambridge, MA: Polity Press.

_____. (2004), *Peace by Peaceful Means*, Sterling, VA: Pluto Press.

GURR, T. R. and DAVIES, J. (2002), “Dynamics and Management of Ethnopolitical Conflicts”, Second Track/Citizen’s Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict, John Davies and Edy Kaufman (Eds.), Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

MOENS, A. (2003), NATO and European Security: Alliance Politics From the End of the Cold War to the Age of Terrorism, Westport, Conn.: Praeger.

SÖNMEZOĞLU, F. (2005), Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul: Der Yayınları.

_____. (2006), Türk Dış Politikası, İstanbul: Der Yayınları.

THE CLINTON ADMINISTRATION’S POLICY ON REFORMING MULTILATERAL PEACE OPERATIONS (1994), Washington, DC: US Department of US Publication.

US DEPARTMENT OF STATE (2000), Partnership for Peace, Washington, D.C.: US Department of State Press.

YILMAZ, M. E. (2005), “UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era”, International Journal on World Peace, Vol. 12, No. 2.

_____. (2006), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Sınır İçi Etnik Çatışmalar”, Uluslararası Hukuk ve Politika, No. 6.

_____. (2007), Etnik Çatışmalar, Ankara: Nobel.

İnternet Kaynakları

<http://www.un.org.peace> (05.08.2008).

<http://www.un.org> (25.08.2008).